

Versnippering hellingschraallanden problematisch voor kleine fauna

De soortenrijke Zuid-Limburgse hellingschraallanden zijn klein en liggen geïsoleerd in intensief gebruikt agrarisch landschap. Dagvlinders en mieren zijn hiervan de dupe, bleek uit eerder OBN-onderzoek. Nu blijkt dat ook sprinkhanen, wantsen en loopkevers in de problemen komen. Onderzoekers adviseren de reservaten te verbinden en de oppervlakte geschikt habitat uit te breiden. Ook aan het beheer valt nog best wat te verbeteren: voor de kleine fauna lijkt gefaseerde schapenbegrazing in het zomerhalfjaar het best.

De Nederlandse hellingschraallanden hebben een geheel eigen karakter. Bekend is de zeer rijke en gevarieerde flora, maar net zo uitzonderlijk is het insectenleven. De schraallandjes – groot zijn de terreinen helaas niet – liggen bijna allemaal binnen Natura 2000-gebieden en omvatten de prioritaire habitattypen kalkgraslanden (H6210), heischrale graslanden (H6230) en de pionierbegroeiingen op rotsbodembodem (H6110). Het kleinschalig mozaïek van de graslanden en de bodemgradiënten maken de natuurterreinen van groot internationaal belang. De kernopgave luidt dan ook: de kwaliteit ten minste behouden en de oppervlakte uitbreiden, mede met het oog op de kenmerkende fauna. Herstelbeheer in de afgelopen decennia

heeft de achteruitgang van vooral de vegetatie grotendeels kunnen stoppen, al bleef echt herstel uit. De grote internationale verantwoordelijkheid die Nederland heeft voor de hellingschraallanden maakt dat het OBN-deskundigenteam Heuvel-landschap al langere tijd veel aandacht schenkt aan deze problematiek.

Levenscyclus-analyse

Toos van Noordwijk, ecoloog bij Stichting Bargerveen, is hoofdauteur van het zojuist verschenen rapport waarin het onderzoek aan loopkevers, wantsen en sprinkhanen is beschreven. Het is een onderdeel van de tweede fase van het hellingschraallandonderzoek voor OBN.

“In kalkgrasland leven erg veel insecten-

De wants *Prostemma guttula*

soorten”, vertelt zij, “omdat het rijk is aan bloemen en vanwege de grote variatie in microklimaat. In kalkgraslanden op zuidhellingen kan het uitzonderlijk warm worden. Variatie in hellingshoek, expositie, bodemmateriaal en vegetatiestructuur zorgt ervoor dat er op korte afstand grote verschillen in bodemtemperatuur en vochtgehalte ontstaan. Doordat zo veel verschillende factoren van invloed zijn en alle hellingschraallanden in Nederland flink van elkaar verschillen, is het moeilijk te achterhalen wat nu het beste beheer is voor de insecten. Om dit probleem op te lossen hebben we ons onderzoek benaderd vanuit de soort. We zijn de complete levenscyclus nagegaan om te bepalen wat de soort nodig heeft. Dit deden we voor alle soorten die we vonden. Een combinatie van veldwerk en literatuurstudie – leuk maar erg veel werk!” Deze kennis gebruikten de onderzoekers om af te kunnen leiden waar en waarom soorten in de problemen komen. “Pas als je dat weet, kan je adviseren wat je eraan kan doen”, zegt Van Noordwijk.

Loopkevers, wantsen en sprinkhanen

In de eerste fase van het hellingschraallandonderzoek is gekeken naar planten, mieren en dagvlinders. Uit het vervolgonderzoek met loopkevers, wantsen en sprinkhanen komen vergelijkbare conclusies en aanbevelingen. Cruciaal voor herstel van de kleine fauna zijn areaaluitbreiding en opheffen van isolatie door biotopen te verbinden, zo mogelijk op voormalige landbouwgrond waarvan de top laag verwijderd is. (Hiernaar loopt een apart OBN-onderzoek, met volgens Van Noordwijk ‘veelbelovende resultaten’.)

Ook het intern beheer kan in veel situaties beter, concluderen de onderzoekers. Uit

bodemonderzoek in de eerste fase was al gebleken dat er te weinig voedingsstoffen uit de bodem werden afgevoerd. De meeste terreinen werden alleen in het najaar begraasd. Dat zorgde voor onvoldoende afvoer. “Daarom kan je beter in de zomer begrazen”, zegt Van Noordwijk. “En dat komt mooi uit, want uit ons onderzoek aan mieren was al gebleken dat de vegetatie in de zomer te hoog is, waardoor het op de bodem niet warm genoeg wordt. En in het vlinderonderzoek vonden we dat soorten die als rups overwinteren bij de begrazing in de herfst worden opgegeten door de schapen. Dit past dus allemaal keurig in elkaar.” Het onderzoek aan de loopkevers, wantsen en sprinkhanen laat zien dat ook voor een deel van deze soorten verbetering te verwachten is bij meer beheer in de zomer. Maar zondermeer in de zomer gaan begrazen geeft volgens de ecologie ook weer problemen: “Als er ineens veel bloemen verdwijnen kan dat leiden tot te weinig nectar voor vlinders. Ook voor een deel van de loopkevers, wantsen en sprinkhanen kan intensieve zomerbegrazing een probleem zijn: een volledig afgegrasde vegetatie is al snel te kaal en te droog om te kunnen overleven. De begrazing zal dus gefaseerd moeten worden: niet grote oppervlakten in één keer, maar kleine stukken na elkaar en voldoende tijd – 3 á 4 weken – ertussen om de planten weer in bloei te laten komen.” Voor insecten wordt maai-beheer in de zomer afgeraden. Van Noordwijk en haar medeonderzoekers zeggen nu een goed idee te hebben wat ze in de gebieden moeten doen voor de vijf onderzochte faunagroepen, de planten en de voedingsstoffen in de bodem. Ze popelen om hun kennis in praktijk te brengen. [HvdB]

Voor meer informatie: t.vannoordwijk@science.ru.nl

foto Toos van Noordwijk

Gefaseerde schapenbegrazing in het zomerhalfjaar lijkt het best.

Evaluatie en toekomstverkenning Kennisnetwerk OBN

Momenteel vindt de evaluatie en toekomstverkenning plaats van de inhoud en organisatie van het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN). Het doel is de effectiviteit van het Kennisnetwerk OBN in 2014-2018 verder te vergroten, opdat het Kennisnetwerk nog efficiënter en effectiever de verbinding vormt tussen beleidsmedewerkers bij de provincies, het rijk en de natuurbeheerders (en eigenaren) bij de ontwikkeling en verspreiding van kennis over natuurherstel. Een extern bureau houdt hiervoor o.a. interviews met opdrachtgever EL&I, beheerders en deskundigenteams. En onlangs was er een rondetafelbijeenkomst met collega-kennisprogramma's.

Uw ideeën kunt u mailen aan Carleen Weebers (weebers@bosschap.nl)

OBN levert bijdrage aan Atlantic Biogeographic Seminar

De Europese Commissie heeft Nederland gevraagd om een voorbereidende workshop (op 20 en 21 juni) en een biogeographical seminar (december 2012) te organiseren over Natura 2000 voor de lidstaten van de Atlantische regio. Het doel is om de beschikbare kennis over de habitats en soorten op biogeografisch niveau bij elkaar te brengen en aanbevelingen te doen over eventuele noodzakelijke acties voor bescherming. De te beschouwen habitatgroepen zijn: kust en duinen; droge en natte graslanden; heide en venen; en meren en rivieren. Het ministerie van EL&I organiseert de workshop en het seminar, dat is gericht op kennisuitwisseling tussen de verschillende lidstaten over de uitvoering van het beheer in de Natura 2000 gebieden. Ter voorbereiding op de workshop en het seminar heeft de Europese Commissie een concept ‘Atlantic Natura 2000 Background Document’ opgesteld. Het Kennisnetwerk OBN heeft dit document geanalyseerd en suggesties voor verbeteringen doorgegeven aan het ministerie van EL&I.

Op dinsdagavond 19 juni 2012, de vooravond van de workshop organiseert het OBN-deskundigenteam duin- en kustlandschap een mini veldwerkplaats voor alle deelnemers aan de workshop.

Zonnebaars

foto Paul van Hoof

Kleine vis, grote bedreiging

Wie wil er niet die fraaie zonnebaars in zijn vijver? De vis is mooi, eet veel muggenlarven, is gemakkelijk te houden en - wat ook aardig is: hij eet zelfs uit je hand, zeggen kenners. De populaire vis heeft ook minder prettige kanten: het is een rover, die al het kleine spul wat hij tegenkomt opvreet én hij plant zich buitengewoon snel voort. Eén paartje zonnebaars in de vijver leidt al snel tot overbevolking. Driemaal raden wat de vissenhouder met zijn surplus aan baarzen doet...

De zonnebaars leeft van nature in Noord-Amerika, maar wordt al heel lang de wereld over gestuurd. In Nederlands is het diertje al zo'n 125 jaar, maar zorgt pas de laatste decennia voor problemen in natuurlijke wateren. Vermoedelijk komt dit door de sterk toegenomen handel via tuincentra en internet. In allerlei soorten wateren is de exoot een bedreiging voor in inheemse fauna. De dupe zijn ongewervelden, maar ook amfibieën als knoflookpad, boomkikker en kamsalamander. De opmars van de soort begon in Noord-Brabant en Limburg, dat zijn nu echte bolwerken. Maar ook uit Gelderland komen steeds meer waarnemingen. In het noorden en westen van het land is de zonnebaars minder talrijk.

Natuurdoelen in het nauw

De vraatzucht van de zonnebaars maakt het in veel wateren moeilijk de natuurdoelen te realiseren. Daarom is vanuit het OBN-deskundigenteam Nat zandlandschap in samenwerking met het DT Beekdallandschap onderzoek gestart naar mogelijkheden om de zonnebaars effectief te kunnen bestrijden. Het project is uitgevoerd door Stichting Bargerveen. Hein van Kleef was projectleider en hoofdauteur van het onderzoeksrapport dat onlangs verscheen. In het veld bestudeerde hij populatiedichtheid, groei, voortplanting en overleving van de zonnebaars in verschillende typen water.

Zonnebaars-sleutel

Steeds meer water- en natuurbeheerders zien dit visje van nog geen 15 centimeter lengte als een serieus probleem dat zich maar lastig laat oplossen. Van Kleef: "Want er hoeven na wegvangen maar enkele exemplaren over te blijven en het begint weer opnieuw. Daarom hebben we gezocht naar een andere aanpak, waarbij de soort door natuurlijke processen onder controle gehouden kan worden. Bijvoorbeeld door een predator als snoek uit te zetten."

Eén van zijn conclusies is dat in stromend water – rivieren en beken – bestrijding niet nodig is omdat de zonnebaars zich daar nauwelijks voortplant. Bestrijding in stilstaande beekbegeleidende wateren – een belangrijke bron van zonnebaarzen in beeksystemen – is wel noodzakelijk. Om invasies van zonnebaars in verschillende situaties van stilstaande wateren te voorkomen of op te lossen ontwikkelde Van Kleef een beslissings-sleutel, die helpt beheerders bij de keuze van te nemen maatregelen.

Ervaring opbouwen

Omdat er zo weinig ervaring is met bestrijding vindt Van Kleef het belangrijk dat deze snel wordt opgebouwd. Dus bestrijden én evalueren. Binnenkort start hij met Stichting RAVON een project in Brabant in opdracht van Staatsbosbeheer, waarbij zijn zonnebaars-sleutel in de praktijk wordt getest. [HvdB]

Voor meer informatie: h.vankleef@science.ru.nl

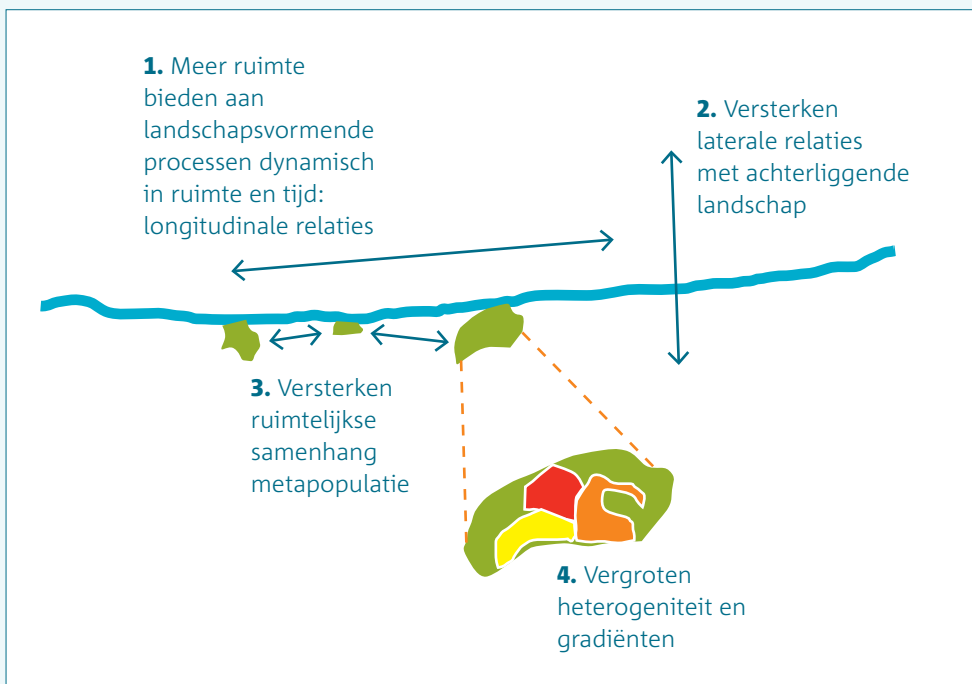
Dieren langs onze rivieren

Het Nederlandse rivierengebied is rijk aan diersoorten. Opvallend aanwezig zijn de vogels, en de tijdelijk verdreven bever is gelukkig weer terug. Ook onder de kleine dieren zijn er sterk aan het riviersysteem gebonden soorten, zoals loopkevers, spinnen en libellen. Onze kennis over de dieren en hun habitateisen neemt toe. Maar tegelijk is er een breed gedeeld gevoel dat we ook nog veel niet weten, en dat we in het natuurbeheer nog veel kansen missen.

Het OBN-project 'Knelpunten en mogelijkheden voor herstel van terrestrische en amfibische fauna in het rivierengebied' heeft zich het ambitieuze doel gesteld om de zeer uitgebreide hoeveelheid kennis, ervaring en verspreidingsgegevens van fauna en in het rivierengebied te verzamelen en te analyseren. Via een nieuw denkmodel hopen de onderzoekers de kennis vervolgens beter te benutten bij oplossen van knelpunten of in nieuwe situaties. Projectleider Marieke de Lange (Alterra): "Je zou ook kunnen zeggen dat we de kennis en ervaring die er in de gebieden is op een wetenschappelijke manier gaan standaardiseren en daarmee proberen beter algemeen toepasbaar te maken."

Het onderzoek is zó breed – het omvat het hele Nederlandse rivierengebied en alle dieren die er leven (exclusief echte waterdieren als vissen, waterkevers etc.) – en complex dat het in tweeën is gesplitst. Het rapport dat zojuist gepubliceerd is betreft de eerste fase. Hoofdauteur De Lange: "We hebben in nauwe samenwerking met veel specialisten – van Stichting Bargerveen, European Invertebrate Survey, SOVON, RAVON, Zoogdierenvereniging, VU etc. – op een rij gezet wat de karakteristieke riviersoorten zijn en welke monitoringdata we kunnen gebruiken. Ik vond het heel leuk en verrassend om van collega's te leren dat uiterwaarden ook voor mij onbekende soorten als grindwolfspin, bepaalde sprinkhanen en loopkevers een heel belangrijk habitat zijn, dat ze alleen daar voorkomen."

Haar inhoudelijke bijdrage bestond vooral uit het ontwikkelen van een conceptueel raamwerk dat soorteigenschappen moet koppelen aan de karakteristieken van het habitat. De Lange: "Waarom komt een soort ergens voor –

Vier bouwstenen voor oplossingen.

of waarom ontbreekt hij, terwijl je hem er wel verwacht? Dat zijn de leidende vragen bij dit onderzoek.”

In dit onderzoek zijn voor het rivierengebied wel 23 potentiële habitattypen voor Natura 2000 onderscheiden. Dat zegt veel over de soortenrijkdom. Al zijn er per riviertak grote verschillen.

Out of the box-denken

Vanuit het OBN-deskundigenteam Rivieren-landschap zijn de onderzoekers gestimuleerd om vooral vrij te denken, om onbekende wegen te verkennen. De Lange: “Wij laten ons niet leiden door randvoorwaarden als veiligheid en scheepvaart. Wij denken strikt vanuit onze kennis van de diersoorten en hun habitat; wij beschrijven de knelpunten en de mogelijkheden om die op te lossen. Het is aan anderen om te bepalen wat ze met die inzichten en kennis doen.” Als voorbeeld noemt zij de IJssel: “Deze rivier was oorspronkelijk veel breder en ondieper dan de huidige, met stortsteen vastgelegde stroomgeul. Wij zullen aangeven in welke zin dit verschilt van de natuurlijke situatie, die we kennen van onze buitenlandse referentiegebieden, en wat de belemmeringen zijn voor de diersoorten die hier in potentie zouden kunnen leven. Maar de oplossing ligt in handen van het beleid.”

Ecoprofiel

De onderzoekers gaan niet alle soorten afzonderlijk beschouwen, maar clusteren vergelijkbare soorten tot een groep. “De truc daarbij is”, zegt De Lange, “dat je voor je onderzoeksvraag voor zo’n groep bekijkt welke eigenschappen het meest belangrijk zijn bij het overleven in het onvoorspelbare en

dynamische rivierengebied.” Enkele voorbeelden van eigenschappen op basis waarvan onderzoekers rubriceren: hoe overleef ik een overstroming; hoe reproduceer ik, wat is mijn habitatvoorkeur. Het voordeel van deze aanpak is volgens De Lange dat je slechts voor de vertegenwoordiger uit de groep de analyse tussen soorteigenschappen en hun binding aan het landschap hoeft uit te voeren. Voor zo’n groep soorten, die qua eigenschappen (bijvoorbeeld voedsel, habitatvoorkeur) op elkaar lijken, gebruikt zij de term ecoprofiel. Anderen gebruiken ook wel de termen tactiek of (levenscyclus)strategie.

Meerwaarde

In het rivierengebied is al erg veel onderzocht, maar het ontbreekt volgens De Lange nog aan een eenduidige wetenschappelijke basis. Een andere meerwaarde van dit onderzoek is dat het de problematiek op een hoger schaalniveau (van een riviertraject) bekijkt. “Want veel dieren zitten niet alleen in die ene uiterwaard maar hebben ook binding met andere gebieden, zoals amfibieën die het achterland nodig hebben. Het gaat om de overlevingskans van de populatie, en die beslaat een groter gebied.” De enthousiaste onderzoeker ziet in ons Nederlandse rivierengebied nog veel kansen voor verbetering, tegelijkertijd benadrukt zij dat er weinig reden is om pessimistisch te zijn over de huidige situatie: “Ons rivierengebied is al behoorlijk mooi.”

Fase twee van het onderzoek, de eigenlijke analyse, gaat binnenkort van start. [HvdB]

Voor meer informatie:
Marieke.deLange@wur.nl

Nieuwe rapporten

.....
Fauna in het rivierengebied Uitkomsten
Fase 1

OBN160-RI

(Te downloaden via:

http://dt.natuurkennis.nl/uploads/OBN160_RI_Fauna_in_het_rivierengebied_uitkomsten_fase_1.pdf)

.....
Levenstrategie-analyse loopkevers,
sprinkhanen en wantsen van
hellingschraallanden

OBN162-HE

.....
Zonnebaars - Mogelijkheden voor
bestrijden van een uitheemse invasieve
vis OBN161-NZBE

.....
Alle OBN-onderzoeksrapporten zijn te
vinden op www.natuurkennis.nl
Rapporten kunt u gratis bestellen via
info@bosschap.nl onder vermelding van
de rapportcode.

Op de website vindt u daarnaast
informatie over de uitvoering van
beheermaatregelen in de diverse
landschapstypen.

Tip: Heeft u al kennisgemaakt
met de krachtige zoekmachine
van de Natuurportal?

colofon

De o+bn nieuwsbrief is een uitgave van
het Bosschap. Een pdf-versie vindt u
op www.natuurkennis.nl.

Redactie

Hans van den Bos, Carleen Weebers,
Anne Reichgelt

Redactie-adres

Bosschap
Postbus 65, 3970 AB Driebergen
info@bosschap.nl

Lay-out

Aukje Gorter grafisch ontwerper

Druk

Senefeleder Misset, Doetinchem